

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ІДЕЇ В ПРАЦЯХ МИКОЛИ ШЛЕМКЕВИЧА

У статті досліджується державотворча діяльність Миколи Шлемкевича в Західній Україні в першій половині ХХ ст. Висвітлено становлення його державницьких ідей і поглядів. Відображено участь та ідеологічну спрямованість науковця в партії Фронт національної єдності. Проаналізовано ряд наукових праць М.Шлемкевича, які мають виразну співзвучність із дослідженнями проблем національної державності та єдності.

Ключові слова: державність, єдність, погляди, Західна Україна, Микола Шлемкевич, Фронт національної єдності.

Постать М.Шлемкевича вирізняється серед українських громадсько-політичних і наукових діячів початку ХХ століття, які зробили вагомий внесок у розбудову української державності. Будучи багатогранною особистістю, він увійшов в історію як філософ, публіцист, промовець, редактор, видавець, політичний і громадський діяч, творець ідеології так званого “творчого націоналізму”.

Мета статті – проаналізувати державотворчі ідеї в працях Миколи Шлемкевича.

У наукових колах громадсько-політична діяльність М.Шлемкевича практично не досліджена. Основну увагу вчені приділяли його науковій спадщині у вигляді філософських праць. Навіть персона автора часто залишалася поза увагою науковців. Окремі аспекти його діяльності досліджували О.Кульчицький¹, В.Артюх², І.Витанович³, І.Козій⁴.

Виходячи з того, що Микола Шлемкевич у державно-правовій думці України є мислителем парадоксальним, оскільки в ньому напрочуд оригінально поєднуються дві риси характеру – галицька з її замкненістю, упорядкованістю та глибокою пошаною до ієрархії й східноукраїнська, що сформувалася, як нам видається, у молодого М.Шлемкевича біографічно, через його активну участь у роботі Української академії наук і вчителювання протягом 1919–1921 рр. у школах Черкащини. Еміграційне життя М.Шлемкевича з його безперспективним протистоянням різних політичних партій та утисками польської адміністрації проти українців Галичини й Волині загострювали політичні відносини та спонукали українську молодь до активної як просвітницької, ідейно-політичної, громадсько-легальної, так і підпільної боротьби проти польської окупаційної влади.

У науковій спадщині М.Шлемкевича філософія часто переплітається з політикою. Його наукова діяльність не завжди стосувалася філософії. У 1918 р. він переклав українською мовою книжку німецького соціал-демократа Карла Каутського “Диктатура пролетаріату”. Цей переклад був важливим протикомуністичним аргументом на з’їзді Української соціал-демократичної робітничої партії.

Провідною ідеєю філософії М.Шлемкевича було шукання правди. Переконаний ідеаліст, він прагнув до здійснення ідеалів Т.Шевченка й І.Франка про добро, правду та красу, за нову українську людину, озброєну ідеєю національної свідомості й соборності, шукав нових доріг для українського суспільства, для його морального зміцнення й державного оформлення, називаючи наш народ “...вічним мрійником і шукачем царства справедливості на землі...”, що й було основним мотивом світогляду Т.Шевченка, який, характеризуючи суспільство майбутнього, бачив його таким, де “раба не буде, супостата, а буде син і буде мати і будуть люди на землі”. Ці слова, на думку М.Шлемкевича, “найпростіше схоплюють народню візію земного раю”. Він за допомогою системно-філософських підходів і категорій обґрунтував роль одноосібної влади правителя в історії нашої держави, підтримав ідею єднання давньоруських земель, утвердження християнської релігії, досконально розробив і вдало вмонтував у державно-правову концепцію проблему генези та трансформації народовладдя в державотворенні України.

На початку 1930-х рр. М.Шлемкевич активізував свою діяльність у політичній організації Фронт національної єдності, де він став співзасновником і членом проводу. Виходець з

УНДО Д.Паліїв організував Фронт національної єдності (ФНЄ), ідеологом якого був М.Шлемкевич. Офіційною датою його заснування вважався вихід 1 листопада 1933 р. ідеологічного органу ФНЄ журналу “Перемога”, на сторінках якого було опубліковано тези політичної програми організації. На початкових етапах свого існування ФНЄ обмежувався ідеологічно-пропагандистською діяльністю через свої газети й журнали: “Перемога” “Українські Вісті”, “Батьківщина”, “Наше слово”⁵.

У 1933 р. почав виходити орган партії двотижневик “Перемога” (1-го й 15-го числа кожного місяця, з 1 листопада 1934 р. – раз на місяць)⁶. ФНЄ мав у програмі організувати провідну верству з усіх станів і шарів української нації (згодом виникла назва “творчого націоналізму”)⁷. У журналі “Перемога” 1 березня 1935 р. М.Шлемкевич під псевдонімом М.Іванейко надрукував статтю під назвою “Ідея й господарство”, де розписав про творчий націоналізм⁸. Унаслідок жвавої організаційної роботи, діяльність ФНЄ набрала значного розвитку. У листопаді 1934 р. почав виходити тижневик “Батьківщина”, а видавництво “Батьківщина” розгорнуло активну діяльність; з листопада 1935 р. почав видаватися щоденник “Українські Вісті”⁹.

23 і 24 березня 1935 р. у Львові відбулася Перша крайова конференція ФНЄ. На ній було ухвалено резолюцію, яка підтверджувала дійсність “Тез ФНЄ”, оголошених 1 листопада 1933 р., і сформовану на їхній основі ідеологію. У тезах, зокрема, ішлося, що сильним є народ, який має відповідне керівництво, що організує цей народ і надасть власний напрям¹⁰. М.Шлемкевич на конференції виступив з темою “Ідеологічні підстави творчого націоналізму”¹¹.

У цьому ж номері було опубліковано повідомлення: «Перемога» – це не масовий журнал. Її читачі ті, що їх об’єднує одна ціль: знайти правильні шляхи відбудови сили української нації”¹². У 1936 р. “Перемога” виходила кожні три місяці, у половині кожного кварталу. Редактором журналу був М.Іванейко (М.Шлемкевич)¹³.

В ідеології творчого націоналізму центральне місце відводилося проблемі організації нації як запоруки відновлення української держави.

Окреслена М.Шлемкевичем у загальних рисах державотворча концепція ФНЄ передбачала відновлення соборної української держави на всіх її етнографічних територіях. Реалізувати свою програму фронтовики планували, опираючись на зовнішні й внутрішні фактори. Зовнішньополітичною передумовою утворення української держави мав стати неминучий, на думку проводу ФНЄ, міжнародний військовий катаклізм, у ході якого СРСР зазнає поразки. Публіцисти ФНЄ вважали, що “більшовизм перемінюється поволі в якийсь новітній московський націоналізм”, який став головним ворогом українства, а тому боротьба з ним оголошувалася головним завданням українського населення земель Західної України¹⁴.

Сформульована в надто загальних рисах державотворча стратегія передбачала використання сприятливих міжнародних відносин, пов’язаних із війсьним розгромом СРСР і знищенням Версальської системи з її пануванням одних націй над іншими, для відбудови соборної української держави. Реалізація цього завдання вимагала максимальної організованості й консолідації західноукраїнського суспільства, якому відводилась одна з провідних ролей у відбудові держави. Окремі фрагментарні згадки щодо суті державотворчих засад свідчать про те, що ФНЄ намагався узагальнити вітчизняний досвід державотворення, ураховуючи становище українського народу в другій половині 1930-х рр. Разом із тим у політиці ФНЄ очевидні запозичення з тогочасних європейських тоталітарних націоналістичних рухів з їхніми ідеями авторитаризму, вождизму, монопартійності, запереченням парламентських, ліберально-демократичних засад державного устрою. Визначальними були ідеї нації і держави; до її будівництва мали бути залучені всі соціальні верстви нації, яку, у першу чергу, ототожнювали із селянством.

Уже в 1930-х рр. свобода політико-правової думки в Радянському Союзі була остаточно придушена, а в Україні контрнаступ тоталітарно-правової ідеології підсилювався легалізованим московсько-більшовицьким шовінізмом. Сприятливішими для розвитку державно-правових учень були умови за межами УССР – у Східній Галичині та землях Волині, куди перебралась із тодішньої радянської України більшість провідних учених проукраїнського характеру – В.Липинський, Д.Донцов, М.Шлемкевич та ряд інших. Головною програмною ідеєю української діаспори, починаючи з 30-х рр. ХХ ст., стала розробка концепції нової української держави, стратегії та практики політичної війни за перемогу української національної ідеї в майбутній

Україні. М.Шлемкевич, як активний будівничий державного устрою та життя, глибоко переживав трагічні невдачі українського народу-борця за самостійність держави, що й наштовхнуло його, як і багатьох інших українських інтелігентів й державних діячів, до глибинного аналізу та переоцінки революційних подій і невдач української революції.

Друга частина наукової, публіцистичної та політичної діяльності М.Шлемкевича, починаючи від 1945 р., проходила за межами України – в Австрії, Німеччині та США. Прибувши 1949 р. до США, продовжував громадсько-публіцистичну роботу. З квітня 1950 р. став співзасновником Союзу українських національних демократів, завданням якого були агітаційна робота й підтримка Державного центру Української Народної Республіки в екзилі. М.Шлемкевич став ідеологом цієї організації. У 1953 р. він заснував журнал “Листи до Приятелів” (Нью-Йорк – Ньюарк), був його незмінним редактором і видавцем, автором статей і матеріалів. У журналі друкували публіцистичні, наукові, літературознавчі, мистецтвознавчі, мемуарні праці й частково політичну полеміку. На сторінках “Листів до Приятелів” була найбільша кількість статей М.Шлемкевича на громадські, політичні та світоглядні теми¹⁵.

На початку 1960-х рр. за допомогою Томи Лапичака, М.Шлемкевич заснував Український публіцистично-науковий інститут, завданням якого було стежити за неправильною інформацією про Україну в різних виданнях і спростовувати ці помилкові дані на наукових основах. М.Шлемкевич вважав боротьбу за українську правду одним із провідних завдань української політичної еміграції й тому останні роки свого життя присвятив організації і розбудові цього ж інституту, який видав низку україно- та англійських публікацій.

Крім численних статей у галицькій і діаспорній пресі, М.Шлемкевич підготував книжки на теми української культури та політичної думки: “Українська синтеза чи українська громадянська війна” (1946, 2-ге видання 1949)¹⁶, “Загублена українська людина” (1954)¹⁷, “Галичанство” (1956)¹⁸; головну ж його філософську працю “Філософія” (1934) було вдруге перевидано під назвою “Сутність філософії” (1981)¹⁹, в основі якої – докторська дисертація автора. Слід окремо зазначити, що як прихильник демократичних принципів М.Шлемкевич високо цінував публіцистику й пресу як базу народоправства, а як непересічний філософ досліджував проблеми типології, зокрема, психоетнічного портрета сучасного українця. Його унікальна книга “Загублена українська людина” (1954) стала підсумком інтелектуальних пошуків ученого, який вірив, що в умовах незалежності й свободи його-наш народ здатен стати в ряд цивілізованих і гідних оптимістичного майбутнього²⁰.

Відсутність наукових, біографічних чи навіть публіцистичних досліджень державно-правових поглядів М.Шлемкевича актуалізує необхідність вивчення, аналізу й узагальнення творчої спадщини мислителя, який запровадив до наукового обігу ряд цікавих ідей і концепцій, до цього часу мало відомих історикам держави й права в Україні.

Державно-правові погляди М.Шлемкевича формувалися в складних історичних умовах першої половини ХХ ст., коли Західна Україна та й Україна в цілому стала ареною політичних протистоянь, полем бою для загонів з різним політичним забарвленням та ідеологією, революційних і контрреволюційних армій та військ інтервентів. Вихований на європейських цінностях і демократичних традиціях, володіючи значним комплексом теоретичної інформації, українських ідей, історичних джерел у поєднанні з філософськими знаннями європейського рівня та зразка, мислитель, філософ, історик і політолог М.Шлемкевич розробив цілісну державно-правову концепцію формування та встановлення в державі порядку, що, згідно з його баченням, влаштував би всі стани суспільства.

Микола Шлемкевич наголошував: “Споконвіку діють в українському світі три творчі сили, що намагаються організувати, підводити на щораз то вищий щабель українську соціологічну масу, нарід. Ті сили – це українське єдиновладство (монархія), українське народо-владство (демократія), і українське провідництво. Окрім пасивної безвладности маси, мусять творчі сили перемогти в соціологічній середовищі ще й активний спротив асоціальних, суто відосередніх, анархійних первнів, що зорганізовані – найчастіше ізгоями з трьох згадуваних творчих сфер, дають могутню темну силу, чорного демона також і нашої історії, що дістав кольоритну назву царя-голоти... Основний гріх нашої історії: творчі її сили дуже рідко виступають однозгідно, однонапрямково. Вони найчастіше перебувають у стані скритої, а то й одвер-

тої громадянської війни. З неї користає зразу рідний цар-голота, а за ним іде чужа влада... Анархія голоти – це саме та соціологічна порожнеча, що її заповняє чужа держава...”²¹

Таким чином, М.Шлемкевич мав загальне визнання в середовищі тих кіл, які постійно працюю, піклуванням про українську справу ставили й свою цеглину в розбудову української духовності, у відродження української державності. Він своєю громадсько-політичною діяльністю, науковими студіями, публіцистичними виступами, видавничо-редакційними проектами залишив великий слід у нашій історії, своїм життям і творчістю здобув собі належне місце в українській діаспорі, в історії суспільної думки України. Пройшовши важку школу життя, Микола Шлемкевич залишався справжнім українцем, який, навіть будучи в еміграції, завжди писав, думав і переживав за Україну. У своїх працях він шукав нових шляхів для українського суспільства, для його морального зміцнення і державного оформлення.

1. Кульчицький О. Введення в проблематику сутності філософії / О. Кульчицький // Шлемкевич М. Сутність філософії. – Париж ; Нью-Йорк ; Мюнхен, 1981. – 86 с.
2. Артюх В. Про деякі історіософські ідеї в філософській публіцистиці Миколи Шлемкевича: спроба екзистенціальної інтерпретації / В. Артюх // Філологічні трактати. – 2009. – № 3–4. – Т. 1. – С. 5–14.
3. Витанович І. Соціологічна спадщина Миколи Шлемкевича / І. Витанович // Листи до приятелів. – 1967. – Кн. 7–9. – С. 9–16.
4. Козій І. Проблема позитивізму в традиції українського філософського дискурсу в творчості М. Іванейка / І. Козій // Філософські обрії. – К. ; Полтава, 2007. – Вип. 17. – С. 69–80.
5. [Електронний ресурс.] – Режим доступу : http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nikp/2008_14/Hodak.pdf.
6. Іванейко М. Звернення / М. Іванейко // Перемога: ідеологічний журнал ФНС. – Львів, 1933/34. – Ч. 1–10 (№ 2.) – С. 12.
7. Енциклопедія українознавства : у 10 т. / голов. ред. В. Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя, 1980. – Т. 9. – С. 3386.
8. Іванейко М. Ідея й господарство / М. Іванейко // Перемога: ідеологічний журнал ФНС. – Львів, 1935. – 1 берез. – С. 11.
9. Енциклопедія українознавства : у 10 т. / голов. ред. В. Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя, 1980. – Т. 9. – С. 3387.
10. Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 68, оп. 2, спр. 387. – 3 арк.
11. Іванейко М. Ідеологічні підстави творчого націоналізму / М. Іванейко // Перемога: ідеологічний журнал ФНС. – Львів, 1935. – 1 квіт. – С. 4.
12. Там само. – С. 2.
13. Іванейко М. Націоналізм як інтуїція будуччини / М. Іванейко // Перемога: ідеологічний журнал ФНС. – Львів, 1936. – Ч. 1. – С. 5.
14. Там само. – С. 6.
15. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Довіра: Генеза, 1996. – С. 5.
16. Шлемкевич М. Українська синтеза чи українська громадянська війна / М. Шлемкевич. – Львів, 1946. – 63 с.
17. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. – К. : Фенікс, 1992. – 158 с.
18. Шлемкевич М. Галичанство / М. Шлемкевич. – Нью-Йорк ; Торонто : Ключі, 1956. – 120 с.
19. Кульчицький О. Введення в проблематику сутності філософії // Шлемкевич М. Сутність філософії. – Париж ; Нью-Йорк ; Мюнхен, 1981. – 86 с.
20. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. – К. : Фенікс, 1992. – С. 10.
21. Шлемкевич М. Українська синтеза чи українська громадянська війна / М. Шлемкевич. – Львів, 1946. – С. 28.

В статтє исслєдуєтєя государствообразовательная деятельность Николая Шлемкевича в политической жизни Западной Украины в первой половине XX в. В ней освещено становление его государствообразовательных идей и взглядов. Исследуется участие и идеологическая направленность ученого в партии Фронт национального единства. Также проанализирован ряд научных трудов Н.Шлемкевича, которые имеют выразительную созвучность исследованиям проблем национальной государственности и единства.

Ключевые слова: *государственность, единство, взгляды, Западная Украина, Николай Шлемкевич, Фронт национального единства.*

The state building activity of Mykola Shlemkevych in political life in the Western Ukraine at the first half of the twentieth century in this article is investigated. It highlights the formation of his state ideas and views. We investigate the participation and ideological orientation of the scientist in the party Front of National Unity. It is also analyzed Mykola Shlemkevych scientific publications having distinct harmony with the research issues of national independence and unity.

Keywords: *state, unity, view, the Western Ukraine, Mykola Shlemkevych, the Front of National Unity.*

УДК 94 (477)092

Лілія БУРАЧОК

СПІВПРАЦЯ ОСИПА НАЗРУКА З ЄВГЕНОМ ПЕТРУШЕВИЧЕМ

Стаття присвячена Осипові Назаруку, політичному й громадському діячеві, активному учаснику українського суспільно-політичного руху й Української революції початку ХХ ст. Основну увагу звернуто на співпрацю Осипа Назарука з Євгеном Петрушевичем, перебуваючи в складі екзильного уряду ЗУНР, його діяльності на посаді уповноваженого зі справ преси й пропаганди та проведення “позички національної оборони” у США й Канаді.

Ключові слова: *ЗУНР, екзильний уряд, Осип Назарук, Євген Петрушевич.*

У роки української революції О.Назарук виступав поборником ідеї незалежної та соборної України. Будучи представником Української радикальної партії, на з’їзді українських нотаблів 25 березня 1918 р. і в Українській Національній Раді вітав проголошення незалежності УНР, прагнучи утворення окремого державного організму на українських землях Галичини та Буковини, намагався сформувати відповідальну владу ЗУНР як у центрі, так і на місцях. Виїхавши на Наддніпрянщину з місією домогтися надання військової допомоги Галичині з боку війська Української держави П.Скоропадського, активно включився в державотворчі процеси Директорії УНР, працюючи на посаді голови управління преси й пропаганди на правах окремого міністерства. У цей період О.Назарук дійшов висновку, що демократичний, республіканський лад із безліччю партій у революційні часи не є відповідним. Саме тоді він уперше висловився за потребу концентрації влади в одних руках під час революції. Та особливі докори він адресував українській інтелігенції, якій закидав недостатнє почуття обов’язку, важливості історичної традиції.

Воєнні невдачі, дедалі більша дезорганізація української влади на місцях породжували почуття невпевненості й розчарування навіть у вищих сферах УНР. “А найбільше, – писав Назарук у спогадах про той час, – було те, що між нами зник запал, з яким ми колись працювали, заки здобули Київ. Якась внутрішня пустка опанувала моє оточення. І я також піддався їй”¹. На додачу до всього в О.Назарука загострилися взаємини з Головним отаманом УНР Симоном Петлюрою, тому він залишив посаду шефа Головного управління преси й пропаганди та вирішив повернутися до Галичини.

Ще будучи в уряді Директорії, навесні 1919 р. О.Назарук усе більше цікавився розгортанням подій у Галичині. 22–23 березня 1919 р. він узяв участь у крайовому з’їзді Української радикальної партії, який відбувся в Станіславові за участю 100 делегатів із 22 повітів Галичини. На з’їзді виступили відомі діячі радикальної партії – Л.Бачинський, І.Макух, Д.Вітовський, а також О.Назарук. У Доповіді з політичних питань Л.Бачинський заявив, що УНРада є тимчасовим органом, “поки не переведено вибори”, наголосив, що хоча селянство й має найбільші заслуги в будівництві Української держави, однак “наша держава не може оператися виключно на одній клясі. Більшість населення має правити державою”². Разом з делегатами